



А.І. Редька,
секретар Судової палати
у кримінальних справах
Верховного Суду України,
заслужений юрист
України



С.А. Солоткий,
науковий консультант
відділу організаційного
забезпечення управління
забезпечення діяльності
Судової палати
у кримінальних справах
Верховного Суду України

Summary

The article raises questions of the sufficiency of judicial functions of the Supreme Court of Ukraine in view of the problems of realization of today's procedural authority to review judicial decisions in criminal cases

Судові функції Верховного Суду України: дискусійні питання

У процесі реалізації права на перегляд судових рішень із підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, однією з головних є проблема ефективності такого правового інституту, як вирішення питань про допуск справ до провадження. До набрання чинності Законом № 192-VIII вирішення питань про допуск справ до провадження у Верховному Суді України покладалося на Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Дослідження практики реалізації цієї судовою установою відповідних функцій

Передача функцій вирішення питань про допуск справ до провадження Верховному Суду України зняла питання тільки про можливу упередженість Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з точки зору суду у власній справі. Однак питання про предмет судового дослідження на цій стадії залишилося невирішеним

цій показало, що законодавчий механізм, який передбачав вирішення відповідних питань, мав значні недоліки. З одного боку, існувала проблема суду у власній справі, оскільки йшлося про перегляд ухвал суду касаційної інстанції, тобто самого Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, з другого — законодавству, що забезпечувало вирішення питань про допуск справ до провадження, бракувало системного й чіткого підходу до визначення питань про предмет судового дослідження на цій стадії.

Закон № 192-VIII лише частково усунув зазначені проблеми, тому що передача функцій вирішення питань про допуск справ до провадження Верховному Суду України зняла питання тільки про можливу упередженість Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з точки зору суду у власній справі. Однак питання про предмет судового дослідження на цій стадії залишилося невирішеним.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 451 КПК в редакції зазначеного Закону в разі якщо суддя-доповідач (суддя Верховного Суду України) дійде висновку, що подана заява є обґрунтованою, він відкриває провадження. У разі якщо суддя-доповідач дійде висновку, що

* Закінчення. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2015 р. № 11. — С. 35—43.

подана заява є необґрунтованою, вирішення питання про допуск справи до провадження здійснюється колегією з трьох суддів у складі судді-доповідача та двох суддів. Частина 2 цієї ж статті допускає винесення ухвали про відмову у допуску справи до провадження за результатами такого колегіального розгляду.

Наведені положення закону зумовлюють виникнення питань: до якої межі суддя-доповідач чи колегія суддів можуть досліджувати обґрунтованість заяви і як саме повинна викладатися ухвала про відмову в допуску справи до провадження в контексті дослідження питання про обґрунтованість/необґрунтованість заяви? Адже наведені положення закону прямо зобов'язують суд досліджувати саме цей аспект заяви.

Перевірка заяви на стадії допуску справи до провадження має здійснюватися не з точки зору обґрунтованості підстав, а з погляду наявності обґрунтування та його відповідності самій підставі

Було б більш зрозуміло, якби в законі містилося формулювання про те, що суддя-доповідач (колегія суддів) перевіряє заяву на предмет відповідності її змісту вимогам КПК. Однак законодавче формулювання предмета судового дослідження на зазначеній стадії породжує неоднозначність у питанні щодо предмета дослідження. До того ж якщо колегія суддів вправі відмовити заявникові з мотивів необґрунтованості заяви, то як це корелюється із змістом ч. 2 ст. 456 КПК, якою передбачено відмову Верховним Судом України у задоволенні заяви? Адже за наведених законодавчих конструкцій і в разі вирішення питань про допуск справи до провадження, і у випадку перегляду справи по суті предмет судового дослідження фактично залишається один і той же, що з огляду на різну специфіку самих стадій не повинно мати місце.

Можливим, на нашу думку, підходом до вирішення цього питання є такий: перевірка заяви на стадії допуску справи до провадження має здійснюватися не з точки зору обґрунтованості підстав, а з погляду наявності обґрунтування та його відповідності самій підставі. Наприклад, заявник обґрунтовує необхідність

перегляду судових рішень із підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, судовими рішеннями, наданими для порівняння, і формулює правову позицію з урахуванням правової позиції, викладеної у цих рішеннях. У такому разі суд, перевібивши наявність обґрунтування і відповідність його самій підставі, може допустити справу до провадження.

Конституція України закріплює норми, згідно з якими права і свободи людини захищаються судом. Відповідно, процесуальна ефективність суду може мати вимір у площині своєчасності, оперативності та повноти судового захисту порушених прав і свобод людини

Однак, коли заявник у заяві порушує питання про перегляд фактично з підстав, які не передбачені ст. 445 КПК, хоча формально й посилається на відповідні положення КПК, то в цьому випадку можливою є відмова в допуску справи до провадження з підстави її необґрунтованості, оскільки обґрунтування стосується зовсім інших, не передбачених законом підстав для перегляду судових рішень, а обґрунтувань щодо наявності підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, у заяві немає.

Водночас це питання з огляду на зазначену вище проблематику потребує більш чіткого законодавчого вирішення.

Конституція України закріплює норми, згідно з якими права і свободи людини захищаються судом. Відповідно, процесуальна ефективність суду може мати вимір у площині своєчасності, оперативності та повноти судового захисту порушених прав і свобод людини.

Важливе значення має також забезпечення єдності судової практики, але з точки зору правильного правозастосування. Було б помилкою вважати, що єдність судової практики має самостійне значення. Така єдність повинна мати своїм змістом правильне застосування законодавства, яке охоплює правильне розуміння його положень.

Із прийняттям Закону № 2453-VI Верховному Суду України були надані принципово інші повноваження. Після набрання ним чинності повноважень на надання роз'яснень Пленумом Верховний Суд України був позбавлений, натомість запроваджено принцип обов'язковості його судових рішень для всіх суб'єктів владних повноважень, які у своїй діяльності

застосовують норму права, та для всіх судів України. Зазначене положення відображено і в ст. 458 КПК 2012 р.

Однак підхід до забезпечення єдності судової практики, визначений у ст. 458 КПК, не є безспірним з огляду на ряд питань, що виникають під час аналізу відповідних законодавчих положень.

Насамперед, законодавець не зовсім чітко висловився з приводу того, що ж саме є обов'язковим у розумінні зазначеної статті. Йдеться про висновки Верховного Суду України, викладені у постановах (ухвалах — до набрання чинності Законом № 192-VIII). Системний аналіз відповідних положень Закону № 192-VIII і КПК дає змогу дійти висновку про те, що йдеться лише про ті випадки, коли Верховний Суд України, здійснивши судову функцію, здійснив також певну функцію нормоконтролю, вказавши, як саме має застосовуватися норма права (статті 455, 456 КПК). Однак відповідні висновки є результатом перегляду конкретних судових рішень у конкретних судових справах. Тому виникає питання про те, до якої межі такі висновки мають бути обов'язковими, що впливає із законодавчих положень ст. 458 КПК.

Якщо проводити аналогію з висновками (правовими позиціями) Конституційного Суду України, то аналіз норм Конституції України та Закону від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР «Про Конституційний Суд України» свідчить, що предметна діяльність Конституційного Суду України обумовлена зовсім іншими за юридичною природою завданнями.

У випадку з Верховним Судом України фактично відбулася невдала, на нашу думку, спроба поєднати суто судові функції Верховного Суду України з функціями нормоконтролю. Ця теза базується на тому, що висновок про необхідність застосування конкретної норми закону України про кримінальну відповідальність ґрунтується на конкретних матеріалах конкретного кримінального провадження, з урахуванням конкретних обставин справи та особи винного. Принаймні на це орієнтує ч. 2 ст. 9 КПК, відповідно до якої прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують

підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. У свою чергу, суд, розглянувши кримінальне провадження, має вирішити питання, зазначені у ст. 368 КПК, які корелюють із тими питаннями, про які йдеться у ст. 9 цього Кодексу.

Обов'язковість рішень Верховного Суду України повинна базуватися на виважених і достатніх процесуальних нормах, якими забезпечуватиметься перегляд судових рішень та ухвалення рішення Верховного Суду України з усіх питань правозастосування

Таким чином, виникає питання про практичний механізм врахування висновку Верховного Суду України, про те, як саме має застосовуватися норма права. Адже відповідно до положень ч. 6 ст. 368 КПК (в редакції Закону № 192-VIII) суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів. Ці мотиви, вочевидь, можуть базуватися на оцінці судом фактичних обставин справи. За таких умов принцип обов'язковості судових рішень Верховного Суду України та їх прецедентності має декларативний характер, оскільки правова позиція щодо правильності правозастосування у конкретній судовій справі завжди зумовлена її обставинами, які становлять межі розгляду справи.

Також не слід забувати про вже згадану проблему «усіченого» судового дослідження шляхом порівняння судових рішень, що оскаржуються, разом із матеріалами кримінального провадження з копіями інших судових рішень, наданих для порівняння.

З урахуванням наведеної проблематики, вважаємо, що обов'язковість рішень Верховного Суду України повинна базуватися на виважених і достатніх процесуальних нормах, якими забезпечуватиметься перегляд судових рішень та ухвалення рішення Верховного Суду України з усіх питань правозастосування.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК Верховний Суд України наділений повноваженнями переглядати судові рішення з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої цим Кодексом, що зумовило ухвалення різних за змістом

судових рішень. Ця підстава запроваджена Законом № 192-VIII як певне розширення повноважень Верховного Суду України і є новою.

Аналіз ознак і змісту підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК, також дає підстави для висновку про те, що, за відсутності законодавчих застережень, перегляд судових рішень відбувається на основі встановлення лише самого факту неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої цим Кодексом

Системний аналіз формулювання цієї підстави у п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК дає змогу прогнозувати, що її застосування супроводжуватиметься потенційними труднощами.

Логіко-граматичний аналіз юридичної конструкції п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК дає підстави для висновку про те, що предметом перегляду судових рішень Верховного Суду України є сам факт неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми КПК. Такий висновок ґрунтується на тому, що у наведених законодавчих положеннях, як і у всій гл. 33 КПК, немає будь-яких застережень щодо видів судових рішень, ухвалених судом касаційної інстанції, а також норм КПК, які були предметом застосування.

З цього випливає таке:

1) предметом перегляду Верховним Судом України є всі рішення суду касаційної інстанції, у яких цей суд керувався тими чи іншими нормами КПК або давав оцінку фактичним обставинам кримінального провадження з точки зору відповідності вчинення процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень нормам КПК. При цьому не має значення, чи це рішення, якими суд ухвалив остаточну правову позицію у конкретній судовій справі, чи це рішення, якими касаційна інстанція скасувала судові рішення й ухвалила рішення про призначення нового судового чи апеляційного розгляду кримінального провадження;

2) процесуальні повноваження Верховного Суду України стосуються усіх норм КПК, якими керувався суд касаційної інстанції або давав оцінку фактичним обставинам справи на основі цих норм.

Аналіз ознак і змісту підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК, також дає підстави для висновку про те, що, за відсутності законодавчих застережень, перегляд судових рішень відбувається на основі встановлення

лише самого факту неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої цим Кодексом. При

цьому відповідно до положень ч. 4 ст. 455, ч. 2 ст. 456 КПК у постанові Верховного Суду України, прийнятій за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 445

цього Кодексу, має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, що була неоднаково застосована.

За визначених процесуальним законом умов виникне необхідність відкриття провадження та перегляду судових рішень касаційної інстанції за самим фактом неоднакового застосування однієї і тієї самої норми права, оскільки будь-яких застережень щодо законності застосування відповідних процесуальних норм закон не містить.

Норма, яка міститься у п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК, за відсутності будь-яких застережень, створює й іншу проблему правозастосування. Нею, зокрема, зумовлюється необхідність вирішення питання можливості перегляду судових рішень касаційної інстанції, які були предметом перегляду у Верховному Суді України із підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК

Однак норми КПК, які регулюють провадження у суді касаційної інстанції, як і певна частина норм інших норм КПК, передбачають дискреційні повноваження судів усіх ланок. Тобто закон не вимагає діяти певним чином і в чітко визначених межах у кожному кримінальному провадженні, оскільки прийняття процесуального рішення ставиться в залежність від наявності чи відсутності тих обставин, які становлять сутнісний зміст відповідного рішення. Наприклад, є норми, які регулюють процедури вирішення слідчим суддею окремих питань кримінального провадження, пов'язаних із тимчасовим обмеженням окремих конституційних прав особи; на розсуд суду, зокрема, касаційної інстанції віднесено також питання щодо ухвалення видів судових рішень, за винятком правила, передбаченого у ч. 3 ст. 438 КПК, ч. 2 ст. 412 КПК.

Тому саме по собі неоднакове застосування однієї і тієї самої норми КПК, з урахуванням наведеного, не створює проблеми законності судового рішення. За таких умов постає питання про легітимність втручання у судові

рішення не з підстави перевірки їх законності чи обґрунтованості, а лише з підстави їх однаковості/неоднаковості.

Норма, яка міститься у п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК, за відсутності будь-яких застережень, створює й іншу проблему правозастосування. Нею, зокрема, зумовлюється необхідність вирішення питання можливості перегляду судових рішень касаційної інстанції, які були предметом перегляду у Верховному Суді України із підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК (неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої законом України про кримінальну відповідальність, у подібних правовідносинах, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень, крім питань неоднакового застосування санкцій кримінально-правових норм, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання), особливо в тих випадках, коли рішення Верховного Суду України ухвалюва-

Системний аналіз норми, зазначеної в п. 4 ч. 4 ст. 450 КПК, у зв'язку з положеннями ч. 1 ст. 445 КПК дає підстави для висновку, що перегляд Верховним Судом України судових рішень касаційної інстанції по суті поданої заяви не створює перешкод для повторного звернення про перегляд цих же рішень суду касаційної інстанції (за умов додержання строків, передбачених ч. 1 ст. 447 КПК) з інших підстав, зазначених у ч. 1 ст. 445 КПК

лося за законодавчо визначених умов, за яких Верховний Суд України здійснював перегляд у визначених законом межах такого перегляду.

З набранням 30 липня 2010 р. чинності законодавства, яким було змінено процесуальні повноваження Верховного Суду України, його було позбавлено можливості (що має місце і в чинному КПК) перевіряти судові рішення на предмет саме їх законності, оскільки вся правова процедура перегляду пов'язана з однаковістю/неоднаковістю відповідного правозастосування.

У зв'язку з цим виникає питання щодо правомірності перегляду судових рішень касаційної інстанції, які переглядалися Верховним Судом України з інших підстав і за результатами яких втручання у ці судові рішення не відбулося (відмовлено в задоволенні заяви про перегляд судових рішень). Зазначена проблема не знайшла законодавчого вирішення у гл. 33 КПК в редакції Закону України № 192-VIII. Крім того, немає законодавчого застереження

щодо конкретних процесуальних дій Верховного Суду України щодо своїх же раніше постановлених судових рішень у випадку перегляду одних і тих самих рішень суду касаційної інстанції за іншими підставами (їх скасування). Норма, зазначена у п. 4 ч. 4 ст. 450 КПК, зобов'язує Верховний Суд України повернути заяву заявнику у тому випадку, коли є ухвала Верховного Суду України про відмову в допуску справи до провадження за наслідками розгляду заяви, поданої у цій справі з аналогічних підстав. Системний аналіз цієї норми у зв'язку з положеннями ч. 1 ст. 445 КПК дає підстави для висновку, що перегляд Верховним Судом України судових рішень касаційної інстанції по суті поданої заяви не створює перешкод для повторного звернення про перегляд цих же рішень суду касаційної інстанції (за умов додержання строків, передбачених ч. 1 ст. 447 КПК) з інших підстав, зазначених у ч. 1 ст. 445 КПК.

Однак за відсутності відповідних законодавчих застережень може виникнути ситуація, у якій Верховний Суд України, прийнявши до провадження заяву про перегляд судових рішень касаційної інстанції з підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК (в редакції Закону № 192-VIII), які переглядалися із підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, опиниться в ситуації, коли прийняття процесуального рішення з підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК, по суті стане неможливим,

Підстави для перегляду Верховним Судом України судових рішень, визначені за Законом № 2453-VI у редакції до набрання чинності Законом № 192-VIII, на нашу думку, фактично розірвали зв'язок між кримінальним правом і кримінальним процесом, оскільки предметом судового дослідження у разі перегляду судових рішень із підстав неоднакового застосування однієї і тієї самої норми матеріального права був (і залишається) факт такого правозастосування

оскільки одні й ті самі рішення суду касаційної інстанції вже переглядалися, хоч і з інших підстав, і щодо них вже прийнято процесуальне рішення Верховного Суду України.

Отже, й ця проблема, з огляду на її характер, потребує чіткішого законодавчого вирішення.

Звернемо увагу й на таке. Підстави для перегляду Верховним Судом України судових рішень, визначені за Законом

№ 2453-VI у редакції до набрання чинності Законом № 192-VIII, на нашу думку, фактично розірвали зв'язок між кримінальним правом і кримінальним процесом, оскільки предметом судового дослідження у разі перегляду судових рішень із підстави неоднакового застосування однієї і тієї самої норми матеріального права був (і залишається) факт такого правозастосування. При цьому жодних процесуальних можливостей для реагування

Зауважимо, що наведені правові ситуації, як і загальна проблематика реалізації судової

Нормативне тлумачення як метод вирішення проблеми правозастосування теж повинно мати певні межі. Ці межі, на нашу думку, мають полягати в тому, що предметом такого тлумачення можуть бути лише ті питання, вирішення яких за допомогою цього методу не створює по суті інших норм, ніж ті, що зазначені в законі

Норми, які передбачають право людини на оскарження судових рішень та процедуру реалізації такого права, повинні бути визначені таким чином, щоб заявник мав змогу передбачити можливу поведінку суду в разі реалізації свого права на оскарження; суд, у свою чергу, отримавши відповідний процесуальний документ, повинен діяти у межах чітко визначеної процедури, яка є зрозумілою як для особи, яка оскаржує судові рішення, так і для самого суду. Тільки у спосіб чітко визначеного законодавчого регулювання можна досягти максимально можливої реалізації принципу правової визначеності

на випадки істотного порушення норм КПК чи неправильного застосування норм закону України про кримінальну відповідальність Закон не передбачав. Однак і Закон № 192-VIII, запровадивши можливість перегляду судових рішень із підстави неоднакового застосування норм КПК, також не знімає головної проблеми — зв'язку між кримінальним правом і кримінальним процесом. Адже застосування норми закону України про кримінальну відповідальність — передусім відповідна процесуальна діяльність, результатом якої і є вибір конкретної норми закону про кримінальну відповідальність. Натомість законодавець ще більшою мірою поглибив штучно розірваний зв'язок між кримінальним правом і кримінальним процесом, передбачивши окремо можливість оскарження одних і тих самих судових рішень з підстав як неоднакового застосування норми матеріального права, так і неоднакового застосування норми процесуального права.

Якщо враховувати, що застосування норми процесуального права спрямоване на досягнення певного результату — застосування (відмову у застосуванні) норми матеріального права, то як мають співвідноситися між собою в такому штучному розрізненні підстави, передбачені пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 445 КПК?

функції Верховного Суду України, обумовлені саме особливостями законодавчих конструкцій.

Тому без відповідних законодавчих, передусім концептуальних, змін зазначені питання вирішені бути не можуть. Ще раз наголосимо на тому, що нормативне тлумачення як метод вирішення проблеми правозастосування теж повинно мати певні межі. Ці межі, на нашу думку, мають полягати в тому, що предметом такого тлумачення можуть бути лише ті питання, вирішення яких за допомогою цього методу не створює по суті інших норм, ніж ті, що зазначені в законі. У будь-якому випадку норми, які передбачають право людини на оскарження судових рішень та процедуру реалізації такого права, повинні бути визначені таким чином, щоб заявник мав змогу передбачити можливу поведінку суду в разі реалізації свого права на оскарження; суд, у свою чергу, отримавши відповідний процесуальний документ, повинен діяти у межах чітко визначеної процедури, яка є зрозумілою як для особи, яка оскаржує судові рішення, так і для самого суду. Тільки у спосіб чітко визначеного законодавчого регулювання можна досягти максимально можливої реалізації принципу правової визначеності. Дискреційність повноважень, на нашу думку, повинна відбуватися в межах визначеної законом процедури, а не зумовлювати (створювати) цю процедуру як таку.

Згідно з положеннями п. 3 ч. 1 ст. 445 КПК підставою для перегляду Верховним Судом України судових рішень є невідповідність рішення суду касаційної інстанції висновку щодо застосування норм права, викладеному в постанові Верховного Суду України.

Цю підставу для перегляду Верховним Судом України судових рішень введено у гл. 33 КПК Законом № 192-VIII. Однак практична

реалізація відповідної судової функції Верховного Суду України у межах цієї підстави також дає змогу дійти висновків про наявність потенційних проблем у її застосуванні.

Одразу ж звернемо увагу на термінологічну і змістову неузгодженість положень ч. 6 ст. 368 КПК і положень п. 3 ч. 1 ст. 445 КПК, а також ст. 458 КПК. Останні положення, які містяться у гл. 33 КПК, оперують термінопоняттям «висновки Верховного Суду України, викладені у постановках», тоді як ч. 6 ст. 368 КПК оперує іншим термінопоняттям — «правова позиція, викладена у висновках Верховного Суду України». Тлумачачи ці термінопоняття, можна дійти висновку про те, що законодавець мав на увазі саме висновки Верховного Суду України щодо застосування норм права, однак розбіжність у КПК знову ж таки не дає змоги дати однозначну відповідь на це питання.

Ситуація ускладнюється й самим запровадженням у КПК такого виду джерела права, як висновки, викладені у постановках Верховного Суду України. Необхідність надання таких висновків впливає із положень статей 455 і 456 КПК. Тому для постановки проблеми звернемося до аналізу цих законодавчих приписів.

Положення ч. 4 ст. 455 КПК передбачають, що в постанові Верховного Суду України, прийнятій за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 445 цього Кодексу, має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, що була неоднаково застосована.

Однак положеннями ч. 2 цієї статті передбачено види рішень, що їх вправі ухвалити Верховний Суд України за результатами перегляду судових рішень. Одним із можливих рішень, передбачених п. 1 ч. 2 ст. 455 КПК, є право скасувати судові рішення (судові рішення) повністю чи частково і направити справу на новий судовий, апеляційний чи касаційний розгляд. Чи потребує у цьому випадку постанова Верховного Суду України висновку про те, як саме має бути застосована норма права, якщо судові рішення переглядалося з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 445 КПК? Положення ч. 4 ст. 455 КПК не дають відповіді на це питання. У такому випадку вважаємо, що слід виходити з того, що оскільки розгляд справи не

завершено, то висновок про те, як має бути застосована норма права, є передчасним. Такі міркування обумовлені специфічним видом перегляду судових рішень, а також законодавчо визначеною можливістю оскарження судових рішень із підстав їх невідповідності висновкам, викладеним у постановках Верховного Суду України (п. 3 ч. 1 ст. 445 КПК).

А зміст ч. 1 ст. 456 КПК вказує на дві підстави для відмовлення у задоволенні заяви про перегляд судових рішень: 1) коли обстави-

Законодавчі положення ч. 2 ст. 456 КПК не диференціюють відповідних правових ситуацій, що, з огляду на те, що невідповідність висновків суду висновкам Верховного Суду України, викладеним у постановках, може тягнути їх перегляд із підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 445 КПК, потребує законодавчого регулювання

ни, які стали підставою для перегляду справи, не підтвердилися; 2) норма права застосована правильно.

Можливим є також поєднання двох зазначених підстав. Водночас чи всі випадки відмови у задоволенні заяви потребують висновку про те, як саме повинна застосовуватися норма права, що була неоднаково застосована? Адже за наведених підстав для відмови у задоволенні заяви факт неоднакового застосування норми права не підтверджується та/або норма права застосована правильно. У першому випадку немає головної передумови для правового висновку — наявності факту неоднакового застосування норми права; другий випадок не завжди зумовлює надання правового висновку з огляду, наприклад, на усталену практику вирішення певної категорії кримінальних справ.

Натомість законодавчі положення ч. 2 ст. 456 КПК не диференціюють відповідних правових ситуацій, що, з огляду на те, що невідповідність висновків суду висновкам Верховного Суду України, викладеним у постановках, може тягнути їх перегляд із підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 445 КПК, потребує законодавчого регулювання.

Наведені положення КПК свідчать про те, що самі правові ситуації, коли висновок Верховного Суду України є необхідним, не конкретизовані і не диференційовані. На практиці це вже призводить до того, що заявники звертаються до Верховного Суду України із заявами про перегляд судових рішень з підстав невідповідності рішень

суду касаційної інстанції постановам Пленуму Верховного Суду України, в яких містяться

Постанови Пленуму Верховного Суду України приймалися не як процесуальні документи, а на основі узагальнень судової практики і мали рекомендаційний, а не обов'язковий характер. Відповідно, позиція Пленуму Верховного Суду України, викладена в цих постановах, за своєю правовою природою не тотожна правовій позиції, висловленій за результатами перегляду судових рішень, тому перегляд судових рішень із підстави невідповідності рішень суду касаційної інстанції постановам Пленуму Верховного Суду України є неможливим

роз'яснення з питань застосування законодавства. Із цього приводу, звичайно, слід вказати на те, що термінопоняття «висновки Верховного Суду України, викладені у постановах» у значенні підстави для перегляду судових рішень охоплює тільки ті правові висновки, які стали результатом процесуального перегляду Верховним Судом України судових рішень. На відміну від цього, постанови Пленуму Верховного Суду України приймалися не як процесуальні документи, а на основі узагальнень судової практики і мали рекомендаційний, а не обов'язковий характер. Відповідно, позиція Пленуму Верховного Суду України, викладена в цих постановах, за своєю правовою природою не тотожна правовій позиції, висловленій за результатами перегляду судових рішень, тому перегляд судових рішень із підстави невідповідності рішень суду касаційної інстанції постановам Пленуму Верховного Суду України є неможливим.

Складним питанням є також розуміння поняття «висновок Верховного Суду України, викладений у постанові». Процесуальна форма судового рішення Верховного Суду України, звичайно, має певну специфіку, однак вона складається із вступної, мотивувальної і резолютивної частин. Однак ані ст. 455, ані ст. 456 КПК не передбачають конкретних процесуальних форм надання відповідного висновку. Що саме слід розуміти під терміном «висновок Верховного Суду України, викладений у постанові» — усю постанову Верховного Суду України чи тільки її мотивувальну частину? Якщо припустити, що такий висновок має міститися у мотивувальній частині постанови (що до певної міри є логічним), то тоді чи всі постанови Верховного Суду України можуть бути предметом дослідження з точки зору відповідності їхньому

змісту рішень суду касаційної інстанції? Ми вже висловили думку про те, що підставу для перегляду за п. 3 ч. 1 ст. 445 КПК можуть утворювати тільки ті постанови, якими завершено остаточний розгляд кримінального провадження. Однак з огляду на проблеми співвідношення пунктів 1 і 2 ч. 1 ст. 445 КПК, про які йшлося вище, наведена відповідь на це питання не є однозначною.

До того ж законодавець дає можливість суду відступити від відповідної правової позиції Верховного Суду України, умотивувавши своє рішення. Однак у цьому випадку виникає питання про предмет відповідного судового дослідження у Верховному Суді України. Ним, якщо виходити із системного взаємозв'язку положень п. 3 ч. 1 ст. 445 КПК і ч. 6 ст. 368 цього Кодексу, може бути наявність чи відсутність відповідного мотивування суду, який відступив від позиції Верховного Суду України; його обґрунтованість (переконливість). Водночас і в цьому випадку маємо проблему співвідношення законності з тими підставами перегляду, за результатами яких Верховний Суд України ухвалив правовий висновок.

Конституційний припис про те, що система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації, на нашу думку, не означає створення окремих спеціалізованих ланок судів, які мають закінчуватися відповідними вищими спеціалізованими судами. Проте обрання законодавцем саме цього шляху призвело до створення розгалуженої мережі судів, які за своїми повноваженнями у певних випадках навіть суперечать один одному

Отже, з огляду на наведене є підстави ставити під сумнів і процесуальну ефективність підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 445 КПК.

Якщо одним із критеріїв ефективності судової системи можна визнати зрозумілість і доступність відповідних юридичних процедур, то доводиться черговий раз констатувати, що запроваджені законодавцем підходи до функціонування судової системи України не тільки далекі від досконалості, а й значною мірою поглиблюють проблеми діяльності суду. Ми вже зазначили про те, що недосконалість судової реформи 2010 р. констатовано на законодавчому рівні. У контексті досліджуваної теми ще раз доводиться відзначити, що Закон № 192-VIII не зняв проблеми ефективності й достатності

судової функції найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції — Верховного Суду України. Адже фактично залишилися концептуально не вирішеними питання щодо конкретних процесуальних повноважень Верховного Суду України, досі є дискусійним питання про кількість ланок судової системи, яка на сьогодні чотириланкова.

Доводилося чути про те, що повернення до триланкової судової системи потребує внесення змін до Конституції України. Справді, зміст ст. 125 Конституції дає певні підстави для висновку, що поряд із Верховним Судом України — найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції, діють і вищі суди, які є вищими судовими органами спеціалізованих судів.

Конституційний припис про те, що система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації, на нашу думку, не означає створення окремих спеціалізованих ланок судів, які мають закінчуватися відповідними вищими спеціалізованими судами. Проте обрання законодавцем саме цього шляху призвело до створення розгалуженої мережі судів, які за своїми повноваженнями у певних випадках навіть суперечать один одному.

Кількість ланок судової системи України сама по собі не є гарантією поліпшення законності судових рішень, доступності відповідних судових процедур. Такою гарантією може бути лише побудова судової системи, яка буде максимально прозорою і доступною з погляду прогнозованості діяльності суду, а головним питанням здійснення правосуддя у всіх інстанціях стане законність, яка за Конституцією є головною засадою судочинства

З цього приводу Голова Верховного Суду України в інтерв'ю газеті «Судовий вісник» зазначив про проблему прогнозованості судових рішень і навів приклад, коли дві постанови пленумів вищих спеціалізованих судів (постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 березня 2013 р. № 3 і постанова пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013 р. № 8) констатували протилежні думки про те, які суди мають розглядати певні категорії судових справ¹. Звичайно, в таких умовах, особливо за відсутності у Пленумі Верховного Суду

України повноважень щодо надання роз'яснень з питань правозастосування та визнання нечинними роз'яснень пленумів вищих спеціалізованих судів, питання про забезпечення єдності судової практики залишається відкритим.

Отже, кількість ланок судової системи України сама по собі не є гарантією поліпшення законності судових рішень, доступності відповідних судових процедур. Такою гарантією може бути лише побудова судової системи, яка буде максимально прозорою і доступною з погляду прогнозованості діяльності суду, а головним питанням здійснення правосуддя у всіх інстанціях стане законність, яка за Конституцією є головною засадою судочинства.

Повноваження Верховного Суду України повинні стосуватися не окремих питань правозастосування, а бути наскрізними для всіх ланок судової системи і видів судових рішень

Верховний Суд України, на наше переконання, повинен бути найвищим судовим органом у судовій системі, а не лише в системі судів загальної юрисдикції. Тільки маючи чітку й зрозумілу вертикаль влади, у цьому випадку судової, можна забезпечити єдність підходів у судовій практиці.

Повноваження Верховного Суду України повинні стосуватися не окремих питань правозастосування, а бути наскрізними для всіх ланок судової системи і видів судових рішень. До такого підходу спонукають і численні звернення громадян України до Верховного Суду України. Аналіз змісту таких звернень свідчить, що, незважаючи на п'ятий рік здійснення Верховним Судом України судової функції лише з підстав, передбачених ст. 445 КПК, громадяни порушують питання законності судових рішень і необхідності захисту порушених, на їхню думку, прав і свобод. Показовим є те, що заявники, знаючи про обсяг і характер повноважень Верховного Суду України, обґрунтовують необхідність судового втручання Верховного Суду України нормами статей 8 і 55 Конституції, а не тими підставами для перегляду судових рішень, що визначені процесуальним законом. І такі звернення не поодинокі.

¹ Див.: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/608864FFA1EEDDF3C2257E59004FB37C?OpenDocument&year=2015&month=06&](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/608864FFA1EEDDF3C2257E59004FB37C?OpenDocument&year=2015&month=06&)

Якщо враховувати, що відповідно до ч. 1 ст. 5 Конституції носій суверенітету і єдине джерело державної влади в Україні — народ, то є над чим замислитись. Звичайно, народ здійснює державну владу через вибори до Верховної Ради України — єдиного законодавчого органу

довіри народу до державної влади в Україні, посилення тих руйнівних процесів, що зачепили сьогодні усі сфери суспільного життя, і — що найгірше — це може призвести до втрати Україною свого суверенітету й міжнародної правосуб'єктності.

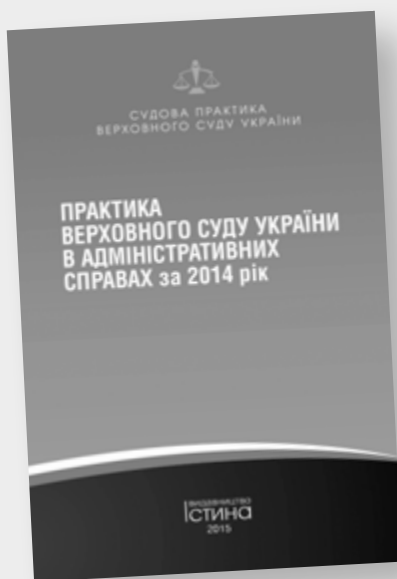
Питання щодо судової реформи має бути одним із ключових, передусім стратегічних, напрямів діяльності держави. Зволікання з проведенням дієвої судової реформи може мати прямим наслідком остаточну втрату довіри народу до державної влади в Україні, посилення тих руйнівних процесів, що зачепили сьогодні усі сфери суспільного життя, і — що найгірше — це може призвести до втрати Україною свого суверенітету і міжнародної правосуб'єктності

держави. Але це жодним чином не применшує значення самого факту — законодавчо закріпленої неможливості громадян отримати повноцінний доступ до правосуддя у Верховному Суді України.

Питання щодо судової реформи має бути одним із ключових, передусім стратегічних, напрямів діяльності держави. Зволікання з проведенням дієвої судової реформи може мати прямим наслідком остаточну втрату

На жаль, події, що сталися в Україні протягом останніх двох років, переконливо доводять, що здійснення державної влади без конструктивного діалогу з представниками суспільства, проведення реформ без обговорення концептуальних підходів із вченими, практиками,

які безпосередньо здійснюють правозастосування, прийняття законів щодо судоустрою, судочинства без обговорення із суддями як рівноцінними носіями державної влади (судової) призводить до погіршення ситуації із захистом прав і свобод людини, порушення міжнародних договорів у сфері захисту прав та свобод людини і, в кінцевому підсумку, є однією з причин послаблення суверенітету Української держави.



Практика Верховного Суду України в адміністративних справах за 2014 рік. — К., 2015. — 212 с.

У збірнику вміщено постанови Верховного Суду України, прийняті протягом 2014 р. за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень в адміністративних справах з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах.

Ці постанови супроводжуються правовими висновками Верховного Суду України про правильне застосування норм матеріального права у спірних правовідносинах. До того ж до збірника включено прийняті у той же період постанови Верховного Суду України у справах, в яких не встановлено неоднакового застосування одних і тих самих норм матеріального права. Також у збірнику міститься класифікатор справ адміністративної юрисдикції, розроблений Судовою палатою в адміністративних справах Верховного Суду України.

Видання розраховане на професійних суддів, адвокатів, прокурорів, науковців, викладачів і студентів юридичних навчальних закладів, а також на всіх, хто цікавиться судовою практикою.

З приводу придбання книг звертайтеся до видавництва «Істина»:

вул. Сирецька, 38, кв.1, м. Київ, 04073

Телефон: (44) 468-3131;

<http://www.istina-books.com.ua>;

e-mail: istina_knigi@ukr.net